

## **De waarde van cultuur. Het geheel is meer dan de som der delen.**

De afgelopen periode is cultuur nadrukkelijk in beeld gekomen als een van de sectoren die hard door de Coronacrisis is getroffen. Verschillende vertegenwoordigers uit de cultuursector vertelden over de gevolgen die er voor hen optraden. Vaak vanuit het eigen perspectief als acteur, regisseur, theater directeur, zakelijk leider van een gezelschap e.a. Een enkel keer vanuit een breder perspectief.

Wat in alle gesprekken en andere uitingen naar voren kwam, was het vermeende gebrek aan waardering voor cultuur van de rijksoverheid. Terecht dat de cultuursector zich in haar appèl op waardering tot het hoogste niveau richt. De mate van waardering op dit niveau, is vaak ook van invloed op die van lagere overheden als provincie en gemeenten. Ook in de toekenningen van subsidies uit publieke fondsen zie je een reflectie van het cultuurbeleid van de Rijksoverheid.

Waardering echter, zegt iets over de waarde die je aan iets toekent. Weinig waardering betekent dus weinig waard en daarmee ook minder bereidheid er middelen aan uit te geven.

Als het huidige bedrag dat de overheid voor cultuur beschikbaar stelt een illustratie is van wat men het waard vindt, dan is het gevoel van onderschatting bij de cultuursector wel te begrijpen.

De paradox is echter dat je waardering niet krijgt op basis van een vraag, maar vooral ontleent aan wat je voor iemand of iets betekent. Hoe meer betekenis, hoe hoger de waardering, hoe groter de bereidheid er middelen voor uit te trekken.

Omdat de waardering voor cultuur kennelijk niet vanzelf komt en regelmatig gevraagd moet worden, moet je constateren dat de cultuurwereld er kennelijk nog steeds niet in geslaagd is goed over het voetlicht te brengen welke waarde zij vertegenwoordigt. Als die zou worden herkend, dan volgt de waardering vanzelf.

Dat zit hem niet in de passie en betrokkenheid van een ieder die op enigerlei wijze bij de cultuur betrokken is. Die is zonder uitzondering heel groot.

Veel meer zit het probleem in het feit dat er niet één stem is die kan zorgen voor een holistisch beeld en een integrale aanpak. De sector is versnipperd georganiseerd met bestuurskaders en financiële bronnen op veel verschillende niveaus. Het gevolg is dat je in de vele actualiteiten rubrieken slechts fragmenten ziet en hoort van waar het om gaat. Op zich allemaal prima qua inhoud en intentie. Maar ook wel voor eigen parochie en zeker tekortschietend als het gaat om het aantonen van de waarde van het grote geheel.

## **Het grote geheel.**

Hoe ziet dat grote geheel er dan uit als het gaat om de waarde van cultuur? Het is wellicht goed om eerst nog even het begrip “cultuur” te duiden.

Cultuur is een begrip dat grofweg in twee vormen wordt gebruikt. Zo spreekt men over de cultuur van een land, stad, dorp, vereniging, organisatie e.d. Dan gaat het over het geheel van normen, waarden en gedragingen, waarmee de ene groep zich onderscheidt ten opzichte van een andere groep. Zo zal een hockeyclub uit het Gooi een andere cultuur hebben dan een voetbalclub uit Rotterdam. Kortom, cultuur in antropologische betekenis.

De tweede definitie is cultuur in de betekenis van het geheel van kunstzinnige uitingen waarmee men beelden en waarden overdraagt. Over deze vorm hebben wij het in dit artikel.

Overigens zijn die twee betekenissen onlosmakelijk met elkaar verbonden. Neem bijvoorbeeld het beeld “De Verwoeste stad” van Zadkine in Rotterdam. Velen die het zien, zullen het niet in eerste instantie beschouwen op de artistieke ervan. Veel sterker is de associatie met beelden en gedachten van sociaal maatschappelijke aard.

Op een kleiner niveau is bijvoorbeeld een schilderij van een gewaardeerde oud directeur of bijzondere medewerker, ergens in de gang van een organisatie een aanwijzing voor wat er in die organisatie belangrijk gevonden wordt. Dan gaat het over de normen en waarden die door de afgebeelde persoon worden gepersonifieerd.

Zo zijn er vele uitingen van kunstzinnige aard die al of niet bewust van invloed zijn op ons denken en handelen in het dagelijks leven.

De invloed van cultuur in de kunstzinnige betekenis kan uit vele hoeken komen.



In alle vormen wordt iets gecreëerd met een doel en zit er een gedachte achter van de makers. Soms is dat heel plat “slechts geld verdienen”. Over die beperkte groep gaat het in de vraag om waardering niet. Als zij goed werk leveren en in een behoefte voorzien, dan redden zij zichzelf wel. Doen zij dat niet, dan hebben zij geen bestaansrecht.

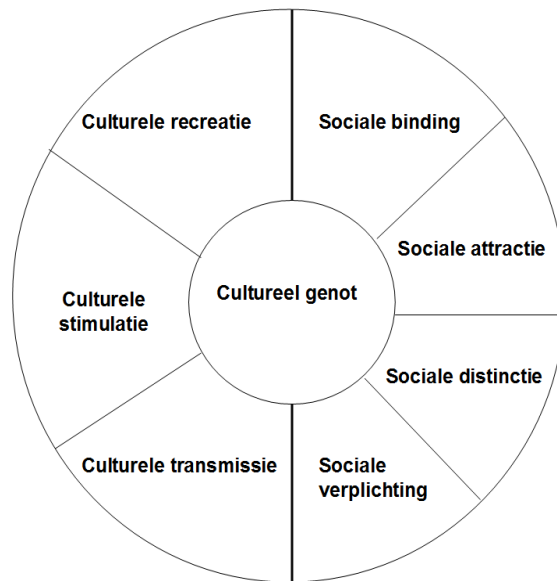
Dat bestaansrecht wordt bepaald door de betekenis die cultuur voor haar omgeving heeft. Die omgeving bestaat in de eerste plaats uit de mensen die op enigerlei wijze deelnemen of gebruik maken van een of meer cultuuruitingen.

Als afgeleide daarvan zijn het bedrijven, organisaties en overheden die enerzijds cultuurbeleving faciliteren ,maar daaruit veelal ook een materiele en/of immateriële opbrengst genereren.

Wat de eerste groep betreft geeft de Vrijtijdsomnibus (VTO) van het SCP geeft een beeld van het cultuurbereik en de actieve cultuurdeelname onder de Nederlandse bevolking. Die laat zien dat van de Nederlanders boven de 6 jaar gemiddeld zo’n 92% tenminste één keer een voorstelling, tentoonstelling, film, evenement of andere culturele organisaties bezoekt. Wat zijn daarbij hun motieven?

Pieter de Rooij, o.a. hoogleraar aan de universiteit van Tilburg en Breda, heeft daar onderzoek naar gedaan. Daarbij kwam hij, met name voor theaterbezoek, op de volgende bevindingen:

## Bezoekmotieven theater



De motieven variëren van ontspanning/plezier beleven (culturele recreatie), tot de behoefte aan ontmoeting (sociale binding en - attractie), jezelf onderscheiden (sociale distinctie), er zelf iets van opsteken (culturele stimulatie) en/of het overdragen van wat men belangrijk vindt. (culturele transmissie).

Een enkele keer is er het gevoel dat je er niet onder uit kunt omdat je nchtje in een toneelstuk speelt o.i.d. (sociale verplichting)

Het is redelijk te veronderstellen dat vergelijkbare motieven ook van toepassing zijn op andere culturele voorzieningen.

Binnen deze motieven komt in de cijfers van SCP die van Culturele recreatie veruit het meeste voor. Dat is mooi, want voor de meeste Nederlanders is het bijwonen van een populaire voorstelling of evenement, vaak de eerste stap over de drempel van een culturele instelling of -activiteit. Om die toegang te faciliteren is het dan ook belangrijk dat culturele organisaties in de eerste plaats een afspiegeling zijn van hun omgeving. Maar daarmee mogen zij niet volstaan. Zij zijn ook een “scheppende kracht”. Hun artistiek inhoudelijk opdracht is ook om hun bezoekers mee te nemen, of toe te leiden naar dieperliggende inhoudelijke waarden van cultuur. Deze zijn van belang voor de ontwikkeling van gewenste maatschappelijke waarden, normen en gedragingen.

De roep om waardering gaat dan ook vooral uit naar de scheppende kunstenaars/instellingen, die op basis van inhoud en betekenis een bijdrage wil leveren aan het maatschappelijk discours en relevante ontwikkelingen.

Het probleem waar die groep zich voor geplaatst ziet is dat de waarden die zij vertegenwoordigen, niet aan de oppervlakte liggen. Om die reden zijn zij niet eenvoudig te vertalen naar een concreet waarneembare opbrengst in termen van geld. Vooral in een periode waarin kunst allang niet meer een vanzelfsprekend bestaansrecht heeft, is dit lastig in relatie tot de toekenning van middelen. Die opbrengst is er echter wel degelijk, zowel immaterieel als materieel en, ook op niet vermoede terreinen.

In zijn proefschrift “De economie van theater” noemt Cees Langeveld, oud theater directeur en bijzonder hoogleraar aan de Erasmus universiteit, een aantal gebieden waarin de opbrengst van cultuur tot uitdrukking komt.

## Waarden van cultuur



Hij onderscheidt vier gebieden. Elk van de onderliggende aspecten ( de opsomming is zeker niet limitatief) is op enigerlei wijze van invloed en belang in ons dagelijks leven. Er is al heel veel geschreven over dit onderwerp. Zowel in boekvorm als wetenschappelijke verhandelingen. Maar kennelijk is dit in Nederland niet voldoende geweest om tot de gewenste cultuurwaardering te komen. Op een of andere manier blijft het kennelijk te abstract.

Om die reden is het wellicht goed het thema te illustreren aan de hand van enkele concrete voorbeelden. Daarbij gaat het niet om de betekenis van de bovenlaag zoals de grote musea, het concertgebouw en de Nationale Opera en Ballet e.a. Hun waarde is niet alleen zichtbaar in de kwaliteit van hun prestaties. Zij genereren ook een eenvoudig aantoonbare economische opbrengst. Niet ten onrechte krijgen zij daarom veel aandacht, maar dat mag niet ten koste gaan voor alles wat zich daarachter afspeelt. De waarde van die groep is zeker zo groot. Al was het alleen al omdat alles wat er op de grote podia staat of hangt, ooit is ontsproten in de culturele humuslaag die zich daarachter bevindt.

De waarde van de groep vanaf de tweede ring is echter minder manifest en daardoor ook minder aanwezig in de "breinpositie" van beleidsmakers en financiers. Maar zij is er wel degelijk en raakt een veel grotere groep mensen dan het aantal bezoekers van de organisaties in de bovenlaag.

Om dat te illustreren neem ik u mee naar de Brabantse gemeente Meierijstad, in de driehoek met Den Bosch en Eindhoven. Binnen die gemeente is Veghel de belangrijkste deeltoren. Wat velen zich niet bewust zullen zijn is dat daar per dag zo'n 20.00 mensen naar toe rijden om er te gaan werken! Dit komt omdat er in Veghel een grote concentratie van grote bedrijven zit. Supermarkt organisaties als Jumbo en Sligro hebben er hun hoofdkantoor en grote distributiecentra. Dat geldt ook voor logistiek automatiseerder Van der Lande en bouwbedrijf Van de Ven. Ook onze Marsrepen en Campinaproducten komen daar vandaan. En tot slot is er veel activiteit op het gebied van Agricultuur.

Een aantal van die bedrijven hebben in samenwerking met de gemeente iets bijzonders gedaan. In de eerste plaats hebben zij er zelf moeite mee dat er per dag zoveel mensen heen en weer reizen om naar hen toe te komen. Veel plezieriger zou het zijn als hun medewerkers in de buurt wonen. Om dit te realiseren is er niet alleen woningaanbod nodig, maar gaat het ook om aantrekkelijkheid van de woonomgeving.

Om aan het laatste aspect bij te dragen hebben verschillende van deze bedrijven een oude leegstaande veevoederfabriek (CHV Noordkade) gekocht en getransformeerd tot een dynamisch multifunctioneel complex.

Onder de noemer Food&Culture zijn in en om het oude gebouw speciaal zaken op het terrein van voeding en restaurants samengebracht met een aantal culturele instellingen, zoals theater, cultuureducatie, beeldende kunst en film.

Het gehele complex is particulier eigendom. De gemeente huurt daarin ruimten, inclusief theaterzaal, voor haar culturele instellingen en subsidieert de exploitatie van die instellingen.

Dit heeft een situatie opgeleverd waarbij de hele dag door mensen uit verschillende geledingen van de samenleving niet alleen elkaar ontmoeten, maar ook in contact komen met activiteiten die niet direct in hun interessesfeer lagen. Illustratief is bijvoorbeeld dat het theaterbezoek na de ingebruikname van de theaterzaal op deze plek, meer dan verdubbeld is.

De deelname van zowel jongeren als ouderen aan cultuur-educatieve activiteiten als muziek, dans, beeldende kunst is naar verhouding groot. In het gebouw zijn tevens soortgelijke organisaties gevestigd voor mensen met een beperking, waarmee wordt samengewerkt.

Tegelijk is deze constellatie ook een economische factor van belang. De topmensen van de betrokken bedrijven investeren hierin echt niet alleen omdat zij zelf in Veghel wonen en een maatschappelijke bijdrage willen leveren. De accommodatie leent zich uitstekend voor commerciële activiteiten, waarbij de voorzieningen van de culturele organisaties een belangrijke rol spelen. Voor een commercieel evenement, verzorgt het theater licht en geluid. Uiteraard tegen een commerciële vergoeding. De catering komt van lokale bedrijven, de muziek kan worden verzorgd door de Cultuureducatie-tak. De restaurants profiteren van het theaterbezoek, bruiloften en congresbezoekers enzovoorts.

Eigenlijk zie je in de Noordkade op microniveau heel concreet, wat zich ook op macroniveau<sup>1</sup> afspeelt.

Maar er is meer. Verschillende groepen van alle basisscholen in Meierijstad ( rond de 30) krijgen vanuit deze setting het hele schooljaar door enkele uren per week muziek- en kunstonderwijs. Dit wordt vrijwel volledig betaald door het bedrijfsleven!

Hiermee tonen de Veghelse bedrijven dat zij veel waarde toekennen aan cultuur. Om voor hen meerdere redenen. Als belangrijk aspect noemen zij de vestigingsfactor. Vroeger was vooral de aanwezigheid van grondstoffen hét motief voor bedrijven om zich ergens te vestigen. Van oudsher was dat de reden voor een grote Agrifood industrie in Veghel. Net zoals de steenkoolmijnen dat voor Zuid-Limburg waren.

Met de transformatie van een industriële samenleving naar meer kennisintensieve dienstverlening, veranderde ook de vestigingsfactor. Nu zijn veel bedrijven op zoek naar goed opgeleide medewerkers. Om dergelijke mensen aan je te binden moet je in de eerste plaats als bedrijf aantrekkelijk zijn. Dan gaat het niet primair om het salaris en de grootte van de leaseauto. Veel meer gaat het om secundaire voorwaarden die moeten aansluiten bij de beleving en interessesfeer van de medewerkers. Bij hoger opgeleiden ligt die niet alleen in de cultuur van het bedrijf, krijg ik voldoende mentale speelruimte, maar ook in de aantrekkelijkheid van de woonomgeving. Zijn er voldoende voorzieningen die passen bij mijn behoeften? Wat is het imago van de stad. Is het er fijn

---

<sup>1</sup> Op macroniveau berekent het CBS de economische toegevoegde waarde van cultuur (= opbrengst productie-minus kosten van het produceren) op zo'n 25 miljard euro, ofwel 3,7% van het bruto binnenlandsproduct!

leven? Dan gaat het niet alleen om het winkel bestand, maar vooral ook om voorzieningen op het terrein van sport, cultuur en eventueel religie.

In dit kader neemt cultuur ten opzichte van religie een steeds belangrijker plaats in. Al langere tijd is er sprake van ontkerkelijking. Veel van de leegstaande kerkgebouwen krijgen zelfs een culturele bestemming. Daarin ligt echter niet het verband.

Wel in de vervangende waarde van cultuur zelf. Als je het kerkbezoek ontdoet van de religieuze aspecten, dan blijft er iets over waar mensen behoefte aan houden. De huidige tijd van leefruimte beperking illustreert dit nadrukkelijk.

Het gaat om de behoefte aan ontmoeting, het delen, samen beleven, begrijpen, persoonlijk groeien e.d. Essentiële kenmerken van het menszijn.

Met het verdwijnen van de traditionele ontmoetingsplaatsen als kerken of andere maatschappelijk georiënteerde verenigingen, nemen de culturele instellingen deze functie over. In hun beleid zie je goed terug dat zij bewust bezig zijn die ontmoeting te organiseren.

De Verkadefabriek in Den Bosch afficheert zich vanaf het begin van haar bestaan als plek waar je wilt zijn. Daar liggen de kranten en tijdschriften voor je klaar, naast de Bossche bol en goede koffie. Je vindt er een werkplek, ontmoet gelijkgestemden en om het helemaal leuk te maken pak je een film of voorstelling mee.

Je kunt daar dan ook de hele dag terecht in een aantrekkelijke setting met goede horecavoorzieningen. Veel culturele organisaties ontwikkelen zich naar dergelijke "Agora's".

In dit soort situaties ontwikkelt zich het vermogen tegenwicht te bieden aan de overvloed aan informatie, die dagelijks via allerlei media over ons heen wordt gestort. Veel daarvan verstoort de ontwikkeling van een afgewogen mens- en wereldbeeld.

Hoeveel is het waard als cultuur bijdraagt daarin kritisch te blijven oordelen en niet je zomaar over te geven aan allerlei populistische uitingen?

Dat het kennelijk veel waard is tonen ook de Veghelse bedrijven aan met hun financiering van het cultuuronderwijs op de basisscholen in hun omgeving. De reden die zij daar voor opgeven is dat de kinderen van nu waarschijnlijk hun medewerkers van later zijn. Wat zij zoeken zijn collega's die naast vakinhoudelijke kennis vooral ook creatief, authentiek, sociaal vaardig en kritisch denkend zijn! Hoe doordacht is het als je daar nu al in kunt investeren?

Andere concrete voorbeelden van de "opbrengst" van cultuur zijn de inspirerende pleidooien van mensen als Erik Scherder, die geen kans onbenut laat ons aan te tonen wat bijvoorbeeld muziek voor positiefs met ons breid doet.

Kijk naar Merlijn Twaalfhoven die met zijn muziekprojecten bruggen slaat tussen conflicterende partijen en met zijn initiatief "The Turn Club" de mind-set van kunstenaars inzet op plekken buiten de gangbare kunstwereld. Daar waar complexe vraagstukken spelen en vanuit een ander perspectief aan oplossingenwerken. Doorbreken van vastgeroeste denk[patronen en nauwe kaders.

Het zelf uitvoeren van een of meer culturele activiteiten is nog niet belicht. De cijfers van het SCP laten zien dat gemiddeld 60% van de Nederlanders boven de 12 jaar een of meer vormen actief beoefent. Door initiatieven op het terrein van cultuureducatie zal het percentage onder de 12 jaar nog hoger liggen. Juist door haar beleid dit te stimuleren, laat de overheid zien dat dit kennelijk een factor van belang is. En niet ten onrechte.

Mark Mieras, wetenschapsjournalist, laat in zijn publicaties en lezing "De spelende mens", zien dat mensen zich gelukkiger voelen naarmate zij actief of passief deelnemen aan culturele activiteiten.

En zo zijn er vele voorbeelden. Soms heeft het er alle schijn van dat het bijwonen van een theatervoorstelling een beter medicijn is dan een pilletje tegen depressiviteit.

### **Cultuur en andere beleidsterreinen**

Wat veelal in de gesprekken over cultuur nog onderbelicht blijft is de relatie met andere politieke en maatschappelijke beleidsvelden. Dat is jammer, want die relatie is groot en vertegenwoordigt een substantieel onderdeel van de waarde van cultuur. Wellicht is dit het meest concreet te illustreren aan de toewijzing van Europese Culturele hoofdstad 2018.

Sinds 1985 draagt elk jaar een stad de titel **culturele hoofdstad van Europa**; sinds 2004 zijn het elk jaar twee steden. Daarbij is tevoren vastgesteld welke twee landen aan de beurt zijn om een stad voor te dragen. Binnen een land wordt meestal een competitie tussen kandidaat steden gehouden.

Het doel hiervan is de “rijkdom”, de verscheidenheid en de gemeenschappelijke kenmerken van de Europese culturen tot hun recht te laten komen en ertoe bij te dragen dat de burgers van de Europese Unie elkaar beter leren kennen.

In 2018 was Nederland aan de beurt. In de aanloop naar dat jaar hadden vijf steden zich kandidaat gesteld. Dat waren Maastricht, Den Bosch, Utrecht, Den Haag en Leeuwarden. Vooraf hadden weinigen hun geld op Leeuwarden durven zetten. Groot was dan ook de verbazing bij de andere steden toen een Europese jury na een grondige selectieprocedure, Leeuwarden als Europese Culturele hoofdstad voor 2018 uitriep!

Wat was de argumentatie? Kort samengevat hadden de andere steden zich vooral gericht op meer en hoogwaardige cultuur. Leeuwarden onderscheidde zich vooral door cultuur te positioneren als waarde voor de gemeenschap, “Mienskip” op z’n Fries. Kennelijk hadden zij, beter dan de andere steden, studie gemaakt van de jaarlijkse evaluatierapporten die het bureau Palmer/RAE uit Glasgow in opdracht van de Europese organisatie maakt over de culturele hoofdsteden, na afloop van hun jaar.

Die rapporten laten al jaren een tendens zien waarbij de aandacht voor cultuur op zich, verschuift naar aandacht voor de betekenis van cultuur in een breder perspectief. Vanuit die gedachte is Leeuwarden haar plannen gaan ontwikkelen.

Dat begon met een heel eenvoudige matrix. Op de Y-as werden alle vormen van cultuur geplaatst. Op de X-as kwamen de vraagstukken op andere beleidsterreinen dan cultuur.

Cultuur in werking					
Sociaal maatschappelijke speerpunten in beleid					
Cultuur vormen	Veiligheid	Integratie	Herinrichting oude wijken	Eenzaamheid ouderen	Laag geletterdheid
podiumkunst					
muziek					
taal/ literatuur					
architectuur					
beeldende kunst.					
enz.					

De gedachte er achter was de lege cellen in zo'n matrix, te vullen met projecten die het een met het ander verbinden. Bijvoorbeeld wat kan architectuur bijdragen aan veiligheid in de wijken? Wat kan muziek bijdragen aan integratievraagstukken, enzovoorts?

Het idee was verder talentvolle jongen mensen uit beide gebieden bij elkaar te brengen, hen te coachen door meer ervaren deskundigen en op die manier kennis, vaardigheden en middelen van twee kanten in te brengen en te benutten. Langs deze weg werd een appèl gedaan op de inzet van veel actoren uit de samenleving. Ook de resultaten zouden daarmee in die brede gemeenschap terecht komen.

Deze gedachte was de basis voor de plannen van Leeuwarden. Daarop is veel doorontwikkeld en uiteindelijk bleken die overtuigend genoeg om Europese Culturele hoofdstad 2018 te worden. Een resultaat dat ook in de jaren na 2018 nog veel van het gewenste effect heeft voor de stad.

Deze gedachte vindt inmiddels navolging op veel andere plekken. Ook in Veghel is die ontwikkeling ingezet. Maar ook elders maken steeds meer culturele organisaties in hun beleid verbinding met sociaal maatschappelijke organisaties en komen zij gezamenlijk tot aansprekende resultaten. Vooral ook vanuit het besef dat zij daarmee de waarde voor hun omgeving verder versterken. Het is zeer goed te verdedigen dat de inzet van kennis en middelen vanuit de cultuur leiden tot besparingen op andere beleidsterreinen.

Wat dit tevens zegt, is dat cultuurbeleid en financiering daarvan zich niet zou moeten beperken tot de portefeuille van de Minister van Cultuur en/of gemeentelijke Cultuurwethouder alléén!

Als je de samenhang erkent en opbrengst wilt zien en waardeert, dan zou het logische gevolg zijn dat vrijwel elk ministerie of elke wethouder een culturele paragraaf aan haar/zijn eigen beleid toevoegt. Daarmee erkent en bevordert men integraliteit van beleid. Dan is het tevens gerechtvaardigd dat financiering van cultuur uit meerdere bronnen plaatsvindt!

Hoeveel bewijs heb je verder nog nodig om het belang van cultuur te zien? Stel je voor dat een ieder die nu verplicht thuis zit, geen gebruik zou kunnen maken van boeken, film, muziek, online presentaties van kunst en theater?

Er is niet veel verbeeldingskracht voor nodig om te veronderstellen dat dit sneller leidt tot problemen in de bereidheid mee te gaan in de noodgedwongen beperkende overheidsmaatregelen.



Kortom, cultuur in de breedste zin van het woord, inhoudelijk en economisch doet er toe! Meer dan nu in het beschikbaar stellen van overheidsmiddelen tot uitdrukking komt.

Veghel en Leeuwarden, staan symbool voor veel vergelijkbare initiatieven elders in het land. Daar hebben samenwerkende partijen het begrepen. Nu het Brabantse Provinciehuis en Den Haag nog!

Drs. Hans Kraaijeveld.

Aridion O.P/ NetwerkCultuur  
Zelfstandig adviseurs in de Cultuursector

Contactgegevens:

[hans.kraaijeveld@kpnmail.nl](mailto:hans.kraaijeveld@kpnmail.nl)

06 53632750

[www.aridion.nl](http://www.aridion.nl); [www.netwerkcultuur.nl](http://www.netwerkcultuur.nl).

Lathum 24-04-2020